

Nieuw leven voor klinkend erfgoed overzee

Orgelklanken in Suriname

Nederlandse instrumentmakers bouwden carillons en orgels voor gebruik in Indonesië, Sri Lanka, de Nederlandse Antillen en Suriname. Zij werkten daarbij samen met lokale ambachtslieden. Binnen het programma Gedeeld Cultureel Erfgoed wordt geprobeerd dit onbekende stukje koloniaal verleden zichtbaar en hoorbaar te maken. In Suriname alvast met succes.

TEKST EN FOTO'S: **RUDI VAN STRATEN**

ORGELMAKER PETER VAN RUMPT INSTRUEERT DE SURINAAMSE RESTAURATOR, ANASTATIA VAN OMMEREN, BIJ HET AFREGELLEN VAN HET KLAVIER VAN HET BÄTZ-ORGEL IN DE LUTHERSE KERK TE PARAMARIBO.

HET GEBOUW VAN DE DIENST FINANCIËN.

Erfgoed
in den vreemde

Suriname was tussen 1667 en 1975 een kolonie van Nederland. Gedurende die driehonderd jaar voorzagen Nederlandse orgelbouwers de kerken in het overzeese gebiedsdeel van orgels. De Nederlanders bekommerden zich daarbij vooral om het binnenwerk, het eigenlijke instrument. In Suriname droegen lokale meubelmakers zorg voor de fraaie kasten.

De belangrijkste orgels uit de koloniale periode zijn te vinden in Paramaribo en stammen uit de 19e en vroege 20e eeuw. Het oudste orgel staat in de Maarten Lutherkerk en is gemaakt in 1835. Het instrument komt uit de werkplaats van de familie Bätz, een beroemd orgelbouwersgeslacht uit Utrecht dat ook het orgel van de Utrechtse Domkerk bouwde.

In 1840 maakte Carl Naber uit Deventer een orgel voor de Hervormde Centrumkerk in Paramaribo. Helaas verging de vrachtvaarder die het instrument naar zijn plaats van bestemming moest brengen voor de Surinaamse kust.

Koning Willem II stelde echter geld beschikbaar, zodat Naber een nieuw orgel kon maken. Dit tweede instrument bereikte Suriname zonder problemen en valt tot op de dag van vandaag in de Centrumkerk te bewonderen en te beluisteren.

Koopje

Toen in 1886 de nieuwe kathedraal van Paramaribo werd opgeleverd, wilde de katholieke gemeenschap al snel ook daar een orgel hebben. De toenmalige bisschop nam contact op met de firma Vermeulen uit Weert en die leverde hem een orgel, waarschijnlijk tegen een vriendenprijsje.

Maar Vermeulen had er geen rekening mee gehouden dat de houten kathedraal met zijn openstaande ramen een totaal andere akoestiek heeft dan de stenen kerkgebouwen in Europa. Het orgel werd als veel te zacht ervaren en afgekeurd. Niet goed, geld terug, was de afspraak en het instrument ging terug naar Limburg.

Daarop trad de bisschop in overleg met de Utrechtse firma Maarschalkerweerd, die rond diezelfde tijd bouwde aan het grote orgel voor het Concertgebouw in Amsterdam. Gewaarschuwd door de gang van zaken rond het orgel van Vermeulen, verdiepte Maarschalkerweerd zich uitgebreid in de akoestiek van de kathedraal. In 1890 leverde het bedrijf het resultaat van die verkenningen op: een groot tweeklaviers orgel, dat niet alleen in klank, maar ook in uiterlijk geheel paste bij de neogotische kathedraal.

In 2002 dreigde het godshuis door ernstige verzakking in te storten en het orgel werd in allerijl weggehaald en opgeslagen. Sindsdien is de kerk in volle glorie hersteld, maar het orgelbalkon is voorlopig nog leeg. Nederlandse experts werken op het ogenblik samen met lokale bedrijven aan de restauratie van het orgel. Zodra die gereed is, zullen binnen de muren van het bijzondere kerkgebouw opnieuw orgeltonen klinken.

Klank als vanouds

Bijzonder aan de orgels in Suriname is dat de meeste klanktechnisch nog bijna volledig in originele toestand zijn. Anders dan in Nederland, zijn ze wegens geldgebrek niet

INTERIEUR VAN DE KATHE-
DRAAL MET HET ORGEL VAN
MAARSCHALKERWEERD OP
EEN OUDE AFBEELDING.

Erfgoed
in den vreemde

gemoderniseerd en klinken ze precies zoals in de 19e eeuw, toen ze nieuw waren.

Daar komt bij dat dankzij het constante klimaat de instrumenten over het algemeen in relatief goede staat zijn overgeleverd. In Suriname is het weliswaar warm en nat, maar er zijn weinig grote schommelingen in temperatuur en luchtvochtigheid.

Wisselende temperaturen en veranderingen in het vochtgehalte zorgen ervoor dat hout uitzet en weer inkrimpt, waardoor het barst. Voor orgels betekent dat lekkages en ontstemmingen.

De Nederlandse orgelbouwers waren goed op de hoogte van de klimatologische omstandigheden in Suriname. Zij bouwden hun instrumenten klanktechnisch conform Nederlandse uitgangspunten, maar kozen materialen die beter tegen de tropen konden. De houten onderdelen, zoals de windladen, de balgen en de mechanieken, voerden zij voor een groot deel uit in mahonie, in plaats van in het in Nederland gangbare eiken of grenen.

Mahoniehout – dat de orgelbouwers overigens uit Suriname importeerden – is ook goed bestand tegen wat Surinamers 'houtluis' noemen: termieten. Europese houtsoorten zijn juist zeer gevoelig voor deze plaaggeesten. Onderdelen die de orgelmakers wel van eiken of grenen maakten, werden vaak in een mum van tijd door de termieten aangevreten.

Om de beestjes op afstand te houden voegden orgelbou-

wers weliswaar vaak een aloë vera-extract aan hun lijm toe, maar achteraf bleek dat niet te helpen.

Trots

Om de belangstelling voor de historische orgels en carillons

(Niet) alle klokken luiden

Suriname heeft niet alleen orgels uit de koloniale tijd, maar ook klokken en uurwerken. In de toren van het gebouw van de Dienst Financiën bevindt zich een mechanisch uurwerk dat in 1840 is geplaatst en in Amsterdam is gemaakt. Met een slagklok gaf het de officiële tijd aan. Ondeskundig onderhoud heeft ertoe geleid dat het uurwerk almaar verder achterliep en uiteindelijk stil kwam te staan. Dit tot ergernis van velen, maar gelukkig staan niet alle klokken stil.

Toen Suriname in 1975 onafhankelijk werd, schonk de Nederlandse regering een carillon, dat een plek kreeg in een speciaal ontworpen, vrijstaande toren midden in Paramaribo. Tot op heden laat deze beiaard – inmiddels digitaal aangestuurd – zijn klanken horen. Het handspel is destijds buiten gebruik gesteld, maar het is de bedoeling dit te veranderen, zodat lokale musici zich kunnen uiten via het carillon.

UURWERK VAN DE DIENST FINANCIËN.

FOTO'S LINKERPAGINA:

LINKSBOVEN:
HET BÄTZ-ORGEL IN DE
MAARTEN LUTHERKERK.

RECHTSBOVEN:
HET NOG LEGE ORGELBAL-
KON IN DE KATHEDRAAL.

LINKSONDER:
HET NABER-ORGEL IN DE
HERVORMDE CENTRUM-
KERK.

RECHTSONDER:
SCHOOLKINDEREN KRIJGEN
LES OVER HET CARILLON OP
HET VAILLANTPLEIN.

STUDENTEN VAN DE ANTON KOM UNIVERSITEIT BIJ HET ORGEL IN DE CENTRUMKERK.

te vergroten werken culturele en erfgoedorganisaties aan de oprichting van de Vereniging Klinkend Erfgoed Suriname. Die vereniging wil met educatief materiaal en culturele activiteiten het grote publiek bekend maken met het welluidende verleden.

Samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) hebben de deelnemende organisaties een meerjarenplan ontwikkeld, waarin ook gekeken wordt hoe Nederland kan bijdragen.

Zo wil de vereniging mentoren opleiden, vrijwilligers die als de ogen en oren van een object fungeren en die beheerders en bestuurders helpen overtuigen om te investeren in het onderhoud en het goede gebruik. In Nederland zijn daarmee prima ervaringen opgedaan.

Het zou niet moeilijk moeten zijn geschikte mentoren te vinden in Suriname, want zodra ze horen hoe bijzonder de oude orgels zijn, raken veel Surinamers enthousiast.

De wetenschap dat de instrumenten – nadat de slavernij was afgeschaft – gefinancierd zijn met dubbeltjes en kwartjes die hun voorouders spaarden, zorgt er bovendien voor dat ze een band voelen met dit erfgoed.

Ze zijn trots op wat ze hebben, een gevoel dat verder versterkt wordt als ze merken dat zijzelf een aandeel kunnen leveren aan het gebruik en het onderhoud.

Oude ambachten, jonge organisten

Op die manier kunnen ook oude ambachten levend worden

gehouden. Voor de instandhouding van dit gedeelde erfgoed laten de Surinaamse kerken nu nog vaak deskundigen vanuit Nederland invliegen. Dat kost veel geld en het gebeurt daarom niet zo vaak als nodig zou zijn.

Om geregeld onderhoud te stimuleren hebben de RCE en de Stichting Gebouwd Erfgoed Suriname een project opgezet om lokale ambachtslieden op te leiden.

Nederlandse experts scholen hun Surinaamse collega's bij om de orgels gezamenlijk te onderhouden en waar nodig te herstellen. Een kersvers onderhoudsbedrijf werkt ondertussen al in diverse kerken aan de instrumenten.

Maar er worden niet alleen onderhoudstechnici opgeleid. Muziekscholen en het conservatorium van Paramaribo bieden opleidingen aan tot organist.

De groep studenten breidt gestaag uit, niet in de laatste plaats omdat jongeren ontdekken dat orgels niet alleen voor zware composities bedoeld zijn. Ze lenen zich ook uitstekend voor vrolijke Surinaamse muziek.

Juist door de jeugd te winnen voor dit bijzondere culturele erfgoed heeft investeren in professionele instandhouding zin. De jongeren kunnen het belang daarvan immers als geen ander verder dragen.

Auteur Rudi van Straten is senior-specialist Klinkend Erfgoed bij het Rijksinstituut voor Cultureel Erfgoed en betrokken bij het project Klinkend Erfgoed Suriname.